

УДК 340.1:620.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2024.10>**В. С. Хомин**

аспірант

Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України»orcid.org/0000-0001-8567-8475

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті проведено дослідження інвестиційно-інноваційних правових засад енергетичної трансформації в Україні. Здійснене дослідження показало, що в Україні розроблена досить об'ємна загальна та спеціальна законодавча основа для інвестування в енергетичну трансформацію.

Зокрема, були визначені та охарактеризовані три головні способи стимулювання інвестиційної діяльності в напрямі енергетичної трансформації: власна державна інвестиційна активність, використання імперативних зобов'язань, надання прямої підтримки. Виявлено, що усі закріплені в законодавстві механізми не створюють певної стрункої продуманої системи, яка за рахунок взаємодії посилювала би позитивний вплив на інвестиційну привабливість енергетичної трансформації.

Відсутність чітко закріплених принципів правового регулювання такого інвестування призводить до відсутності єдиної методології розвитку законодавства і правозастосування у цій сфері. Обґрунтовано такі основні принципи правового забезпечення інвестування в енергетичну трансформацію: стратегічність, системність, стабільність, передбачуваність, гарантування прав інвесторів. Виявлені порушення цих основоположних принципів на практиці призводять до гальмування інвестиційних процесів, сповільнення темпів енергетичної трансформації, зниження енергетичної безпеки держави.

У зв'язку з цим доцільно нормативно закріпити відповідні принципові засади під час майбутньої кодифікації інвестиційно-інноваційного законодавства України. При цьому виявлено негативні прояви посиленого інвестиційного стимулювання, а саме: поширення паразитарних інвестиційних проєктів та зниження мотивації до інноваційного розвитку.

Тобто енергетичне законодавство має передбачати не лише правові механізми, що заохочують інвестування в енергетичну трансформацію, – паралельно із цим воно має стимулювати інвесторів до економічної виправданості та перманентного інноваційного удосконалення.

Ключові слова: енергетична трансформація, альтернативна енергетика, відновлювана енергетика, інвестиції, інновації, державна підтримка.

Khomyn V. S. INVESTMENT AND INNOVATION LEGAL FRAMEWORK FOR ENERGY TRANSFORMATION OF UKRAINE

The article researches the investment and innovation legal foundations of energy transformation in Ukraine. The conducted research showed that Ukraine has developed a fairly extensive general and special legislative basis for investing in energy transformation.

In particular, three main ways of stimulating investment activity in the direction of energy transformation were identified and characterized: own state investment activity, use of mandatory obligations, provision of direct support. It was found that all the mechanisms enshrined in the legislation do not create a specific, well-thought-out system, which, due to interaction, would increase the positive impact on the investment attractiveness of energy transformation.

The absence of clearly established principles of legal regulation of such investment leads to the absence of a unified methodology for the development of legislation and law enforcement in this area. The following main principles of legal support for investing in energy transformation are substantiated: strategicness, systematicity, stability, predictability, guarantee of investors' rights. Identified violations of these fundamental principles in practice lead to inhibition of investment processes, slowing down the pace of energy transformation, and a decrease in the state's energy security.

In this regard, it is expedient to standardize the relevant principles during the future codification of the investment and innovation legislation of Ukraine. At the same time, negative manifestations of increased investment stimulation were revealed, namely: the spread of parasitic investment projects and a decrease in motivation for innovative development.

That is, energy legislation should provide not only legal mechanisms that encourage investment in energy transformation, but at the same time, it should stimulate investors to economic justification and permanent innovative improvement.

Key words: energy transformation, alternative energy, renewable energy, investments, innovations, state support.

Постановка проблеми. Як самостійне явище та складова комплексної протидії негативним змінам клімату енергетична трансформація полягає в перебудові усієї системи виробництва та споживання енергії на засадах декарбонізації та сталого розвитку. Масштаб змін, які відбуваються в процесі енергетичної трансформації, важко досягнути, оскільки вони зачіпають майже усі сторони

суспільного життя. У зв'язку з цим недивним є рішення багатьох держав світу про щорічне виділення на енергетичну трансформацію багатомільйонних фінансових ресурсів. Однак, незважаючи на це, жодна держава не здатна здійснити енергетичну трансформацію лише за рахунок бюджетних коштів. Саме тому кожна країна, яка не лише декларує енергетичний перехід, але й має реальні

наміри його втілення, постає перед одним і тим самим завданням: створити сприятливі умови для масштабного інвестування в процеси енергетичної трансформації. Як прямолінійно зазначається в іноземній літературі, «передові технології не запускаються самі» [1]. У зв'язку з цим надзвичайно важливо визначити, які правові засади інвестиційної та інноваційної діяльності в сфері енергетичної трансформації створено в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова доктрина містить багато досліджень, присвячених проблематиці інвестиційних та інноваційних правовідносин. Значна увага юридичним питанням інвестиційних відносин приділялася в царині вітчизняного господарського права. Зокрема, було обґрунтовано формування інвестиційного права [2] та потребу кодифікації інвестиційного законодавства [3]; розроблено теоретико-правові основи державної інвестиційної політики [4]; розкрито господарсько-правові аспекти інноваційно-інвестиційного розвитку економіки [5]; досліджено законодавчий досвід організації інвестиційної діяльності [6] тощо. Специфічні різновиди інвестиційних відносин вивчалися і представниками адміністративно-правової науки, наприклад, С. М. Лісніченко [7], Д. В. Кравцовим [8], Ю. О. Світличною [9], В. В. Степаненком [10] тощо. Паралельно із дослідженням правових засад інвестування науковці розробляли теоретичні та практичні основи інноваційних правовідносин. Так, юридичні питання інноваційної діяльності розглядалися у працях Д. І. Адамюка [11], Ю. Є. Атаманової [12], І. В. Гиренко [13], О. В. Голяшкіна [14], К. Ю. Іванової [15] тощо. Питання, пов'язані із довоєнною стратегією та повоєнною трансформацією енергетичного законодавства України в цілому стали предметом дослідження Р. С. Кіріна та С. В. Грищака [16].

Однак безпосередньо проблемам правового забезпечення інноваційного розвитку у сфері енергетичної трансформації було присвячено лише окремі нечисленні статті [17]. Саме тому, проаналізувавши існуючі наукові напрацювання, можна констатувати, що у вітчизняній доктрині недостатньо уваги приділено проблемам створення оптимальних інвестиційно-інноваційних правових засад енергетичної трансформації.

У зв'язку з цим **метою даної статті** є визначення основних особливостей інвестиційно-інноваційних засад енергетичної трансформації в законодавстві України.

Виклад основного матеріалу. Як зазначається в літературі, інвестиційні відносини в Україні регулюються більше ніж сотнею нормативно-правових актів, але, незважаючи на їх велику кількість та об'ємність, говорити про цілісну і взаємоузгоджену систему законодавства у цій галузі поки передчасно [18]. У рамках нашого дослідження

важливо проаналізувати вітчизняне інвестиційне законодавство на предмет спроможності задовольняти потреби енергетичної трансформації.

Передусім, необхідно зазначити, що законодавче забезпечення інвестування в енергетичну трансформацію може бути поділене на загальне та спеціальне. Цілком зрозуміло, що загальним законодавством утворюється нормативно-правова основа для інвестиційної діяльності, визначаються термінологія, головні механізми, суб'єктно-об'єктні ознаки таких відносин тощо. Натомість спеціальне законодавство у цій сфері покликане врегульовувати безпосередньо ті правові механізми, які спрямовані суто на енергетичні відносини. У своїй сукупності загально-правова та спеціально-правова площини покликані створити оптимальне законодавче забезпечення продуктивної інвестиційно-інноваційної діяльності у напрямі енергетичної трансформації.

Основу загального інвестиційного законодавства складає Закон України «Про інвестиційну діяльність», який був прийнятий у далекому 1991 році та досі виконує функції головного регулятивного акту в цій сфері. Ним передбачається широке розуміння інвестицій як різних «видів майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект» [19]. Крім того базовий Закон дає поняття інвестиційного проекту, під яким розуміється «комплекс заходів (організаційно-правових, управлінських, аналітичних, фінансових та інженерно-технічних), визначених на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку національної економіки та спрямованих на розвиток окремих галузей, секторів економіки, виробництв, регіонів, виконання яких здійснюється суб'єктами інвестиційної діяльності з використанням цінностей відповідно до положень цього Закону» [19].

Через свій рамковий характер Закон України «Про інвестиційну діяльність» не претендує на детальне регулювання усієї різноманітності інвестиційних відносин. Саме тому інвестиційне законодавство містить цілу низку інших нормативно-правових актів, що покликані детально врегульовувати реалізацію окремих видів інвестиційних проектів. З огляду на таку розгалуженість, для того, щоб визначити правові вимоги в кожному конкретному випадку, інвестиційний проект має бути проаналізовано на предмет існування деяких важливих ознак: а) якщо це *державний або місцевий інвестиційний проект*, то його реалізація здійснюється за нормами бюджетного законодавства [20]; б) якщо це інвестиційні проекти з державною підтримкою, то їх виконання здійснюється із дотриманням норм Зако-

ну України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [21]; в) якщо інвестиційний проєкт реалізується *на умовах державно-приватного партнерства*, то обов'язковим є дотримання положень Закону України «Про державно-приватне партнерство» [22] (може додатково вимагатися регламентація Законом України «Про концесію» [23]); г) якщо планується *проєкт зі значними інвестиціями*, то спеціальним регулюванням виступає Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів зі значними інвестиціями» [24]; д) якщо інвестиційний *проєкт має локальну прив'язку до АПК*, то релевантним стає Закон України «Про особливості провадження інвестиційної діяльності на території Автономної Республіки Крим» [25]; е) якщо інвесторами виступають *іноземні суб'єкти*, то обов'язковими стають вимоги Закону України «Про режим іноземного інвестування» [26].

Як помітно, спеціального законодавчого акту, який би закріплював особливості інвестування в сфері енергетичної трансформації, в Україні наразі немає. Фактично, інвестиційні проєкти в сфері енергетичної трансформації можуть мати будь-які з перерахованих негалузевих юридичних ознак (наприклад, іноземне походження інвестицій, їхній значний обсяг, використання державно-приватного партнерства тощо), а це значить, що законодавче регулювання реалізації енергетичних проєктів може відрізнятися одне від одного. Таким чином, характерною ознакою інвестиційних проєктів у сфері енергетичної трансформації є варіативність загального законодавчого забезпечення.

Однак лише зарахунок загальних інвестиційно-правових засад енергетичну трансформацію не прискорити, що доведено досвідом багатьох країн світу. Для ефективного стимулювання припливу інвестицій в галузі, пов'язані із енергетичним переходом, необхідні також спеціально розроблені заходи з боку держави. Аналіз іноземного та вітчизняного правового досвіду дає можливість виділити три основні способи впливу на інвестиційну привабливість енергетичної трансформації, які ми послідовно розглянемо.

Власна державна інвестиційна активність. Як передбачає Закон України «Про інвестиційну діяльність», держава може виступати рівноправним інвестором поряд із іншими суб'єктами. Не можна недооцінювати такий спосіб, оскільки: а) він є маркером справжньої зацікавленості держави в просуванні енергетичної трансформації на відміну, наприклад, від програмних декларацій; б) державні інвестиції створюють економічний імпульс, який запускає або підтримує на належному рівні розвиток суспільних відносин у потрібній сфері. Конкретні прояви інвестиційної активності держави можуть бути різними. Це не обов'язково

такі очевидні інвестиційні проєкти, як, наприклад, будівництво електростанцій, що працюють на відновлюваних джерелах енергії (ВДЕ). Держава може спрямувати власні інвестиції, наприклад, на вирішення соціально-екологічних проблем регіонів, які історично прив'язані до видобування та використання викопного палива, на перепрофілювання працівників, їх перекваліфікацію на роботу в альтернативній енергетиці тощо. Україна провадить дещо суперечливу політику в цьому напрямі. Наприклад, незважаючи на задекларовану підтримку альтернативної енергетики, у переліку державних інвестиційних проєктів протягом 2018–2021 років фігурували проєкти, пов'язані із викопним паливом [27]. В той же час очевидним став розвиток права альтернативної енергетики в умовах енергетичної трансформації України [28].

Використання імперативних зобов'язань. На перший погляд, такий спосіб може здатися чужорідним для інвестиційних відносин, але насправді він є досить ефективним. Справа в тому, що в рамках такого способу імперативні вимоги не спрямовуються безпосередньо на інвесторів, адже законодавством прямо заборонено змушувати осіб інвестувати чи втручатися в їхній вільний вибір напрямів та форм інвестування. Сутність цього способу полягає у тому, щоб підвищити інвестиційну привабливість енергетичної трансформації за рахунок створення державою певного опосередкованого інвестиційного імпульсу. Найбільш легко пояснити та проілюструвати цю думку на конкретних прикладах.

Перший приклад стосується машинобудування. Так, процес енергетичної трансформації потребує нового обладнання, нових пристроїв, інструментів тощо. Увесь цей сектор виробництва з'явився паралельно із розвитком альтернативної енергетики, еволюцією підходів до енергоефективності тощо. Усвідомлюючи потенціал цієї нової галузі промисловості, деякі країни світу одразу ж розпочали активний розвиток такого технологічного виробництва. Наприклад, для того, щоб допомогти вітчизняним виробникам обладнання для альтернативної енергетики, Індія передбачила імперативне правило: власники сонячних електростанцій мають право на державну підтримку лише за умови використання вітчизняного обладнання [29; 30]. Механізм такого державного впливу досить простий: імперативне правило щодо використання техніки та обладнання вітчизняного виробництва автоматично створює і посилює попит на таку продукцію, а значить – стимулює інвесторів вкладати кошти в дану галузь промисловості.

Подібний прийом було застосовано і у вітчизняному законодавстві. Однак на відміну від індійського сценарію, що характеризувався бурхливим розвитком сонячної енергетики, український досвід призвів до кількарічного блокування відносин

у сфері відновлюваної генерації. Це сталося тому, що виробники енергії з відновлюваних джерел не могли виконати жорсткі вимоги по локалізації обладнання, а значить не могли отримувати «зелений» тариф – через це їх діяльність не була рентабельною та втрачала інвестиційну привабливість. У цьому випадку інвестиційного імпульсу, створеного лише імперативним зобов'язанням, виявилось недостатньо для розвитку виробництва вітчизняного енергетичного обладнання для забезпечення енергетичної трансформації – навпаки застосований механізм перетворився на важкий бар'єр для становлення альтернативної енергетики в Україні. У зв'язку з цим імперативний спосіб був трансформований у стимуляційний, а саме: з 2015 року у разі використання вітчизняного обладнання виробники енергії з ВДЕ отримали право на додаткову підтримку – надбавку [31].

Другий приклад стосується будівництва. Досить популярний спосіб створити інвестиційну привабливість для виробників обладнання в рамках енергетичної трансформації – це закріплення законодавчих вимог щодо енергетичного забезпечення об'єктів будівництва. Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття Закону України «Про енергетичну ефективність будівель» від 22.06.2017 року, яким визначаються правові, соціально-економічні та організаційні засади діяльності у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель, та який спрямований на зменшення споживання енергії у будівлях [32]. Паралельно вказані норми мають поступово сприяти розширенню виробництва необхідних приладів та обладнання за рахунок формування їх ринку збуту.

Третій приклад стосується використання «зелених» сертифікатів. Згідно з цим популярним у світі механізмом уряд встановлює для учасників ринку електроенергії обов'язкові квоти на обсяг виробництва або споживання альтернативної електроенергії в загальному об'ємі виробництва. Для підтвердження успішного виконання свого зобов'язання учасник ринку електроенергії має подати «зелені» сертифікати, які відповідають кількості електроенергії, яку він мав виробити або спожити. Якщо якийсь виробник (споживач) електроенергії не може виконати цю квоту, він має купити «зелені» сертифікати на ринку або заплатити штраф, сума якого вище вартості «зелених» сертифікатів [33]. Цей механізм є досить цікавим з позицій посилення інвестиційної привабливості енергетичної трансформації. З одного боку, держава не несе витрат на пряму підтримку енергетичних змін, перекладаючи їх на бізнес. З іншого боку, існування зобов'язань щодо придбання «зелених» сертифікатів діє двовекторно: а) суб'єкти, які змушені купувати такі сертифікати, зацікавлені в інвестуванні у власну енергетичну трансформацію, щоб зменшувати

витрати; б) виробники «зеленої» енергії зацікавлені в інвестуванні, оскільки держава створила додатковий попит на їхню продукцію. Серйозний крок до втілення такої моделі було зроблено Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та "зеленої" трансформації енергетичної системи України» від 30.06.2023 року [34], яким було регламентовано питання гарантій походження електричної енергії, виробленої з відновлюваних джерел.

Четвертий приклад стосується палива. Законодавчі вимоги щодо обов'язкового вмісту в паливі частки біопалива діють по такому ж принципу: створюється додатковий попит на продукцію альтернативної енергетики, що стимулює її виробництво і споживання, а значить створює сприятливі умови для інвестування в цю сферу. Український досвід щодо біопалива досить суперечливий. Запровадження окремих вимог Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо виробництва та використання моторних палив з вмістом біокомпонентів» від 19 червня 2012 року було припинено уже Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12 лютого 2015 року. Наступні законодавчі ініціативи та дискусії тривали майже десять років, аж поки не було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо обов'язковості використання рідкого біопалива (біокомпонентів) у галузі транспорту» від 04.06.2024 року. Ним передбачено нормативно визначену обов'язкову частку вмісту рідкого біопалива (біокомпонентів) в обсягах бензинів автомобільних, що становить з 1 травня 2025 року не менш як 5 відсотків об'ємних [35].

В цілому використання способу імперативних зобов'язань є досить популярним у світі, адже базується здебільшого на застосуванні класичних економічних правил, і тому може бути ефективним за умов врахування специфічних національних обставин.

Надання прямої підтримки. Якщо обираючи попередній спосіб, держава діє опосередковано, ніби підштовхуючи бізнес до інвестування за рахунок використання економічних законів попиту, то даний спосіб полягає в прямолінійній поведінці держави, яка спрямована на прискорення енергетичної трансформації шляхом цілеспрямованих заходів підтримки. Найбільш ефективними заохочувальними заходами можна вказати тарифні, податкові та митні види підтримки:

а) тарифні заходи – найбільш популярний правовий механізм, спеціалізований на стимулюванні інвестиційної привабливості виробництва енергії з ВДЕ. Гарантуючи викуп «зеленої» енергії у виробників за підвищеним тарифом, держава забезпечує прибутковість такої діяльності

та одночасно сприяє енергетичній трансформації. Уперше запроваджений Німеччиною «зелений» тариф був визнаний найбільш вдалим механізмом для заохочення інвестицій в альтернативну енергетику на етапі її становлення. Згодом «зелений» тариф використовувався у більшості країн, які ставали на шлях енергетичної трансформації. Не стала виключенням і Україна, яка запровадила відповідні правові норми з 2009 року;

б) *податкові пільги*. Вітчизняне законодавство знає багато прикладів використання окремих податкових пільг, пов'язаних із енергетичною трансформацією. При цьому податкове законодавство було застосоване для стимулювання інвестицій паралельно із тарифними механізмами. Яскравим прикладом може стати значний блок таких пільг, що був запропонований для інвестиційного розвитку біоенергетики майже п'ятнадцять років тому: а) акцизний збір з виготовлення біологічних видів палива моторного обчислювався за нульовою ставкою; б) до 1 січня 2014 року встановлювалася нульова ставка акцизного збору на частку палива, що є біокомпонентом у сумішевих видах палива моторного; в) тимчасово, строком на 10 років, починаючи з 1 січня 2010 року звільнявся від оподаткування прибуток виробників біопалива, отриманий від продажу біопалива; г) тимчасово, строком на 10 років, починаючи з 1 січня 2010 року звільнявся від оподаткування прибуток підприємств, отриманий ними від діяльності з одночасного виробництва електричної і теплової енергії та/або виробництва теплової енергії з використанням біологічних видів палива; д) на період до 1 січня 2019 року з метою стимулювання інвестицій в оновлення основних фондів дозволялося застосування бонусної амортизації для нових основних фондів [36] та інші пільгові механізми. Такі заходи мали в основі економічні розрахунки: держава, відмовляючись від податкових надходжень та власних доходів, забезпечує зростання доходності суб'єктів, які займаються діяльністю у напрямі енергетичної трансформації. На жаль, політична воля щодо податкового стимулювання інвестицій в енергетику виявилася мінливою, тому більшість податкових пільг були скасовані ще до закінчення заявлених строків.

в) *митні пільги*. Вони здебільшого спрямовані на полегшення імпорту обладнання, необхідного для функціонування об'єктів ВДЕ. Наприклад, відповідно до ст. 282 Митного кодексу України «при ввезенні на митну територію України або вивезенні за її межі від оподаткування митом звільняються: а) устаткування, яке працює на ВДЕ, енергозберігаюче обладнання і матеріали, засоби вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, обладнання та матеріали для виробництва альтерна-

тивних видів палива або для виробництва енергії з ВДЕ за умови, що ці товари застосовуються платником податків для власного виробництва та якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні; б) матеріали, устаткування та комплектуючі, що використовуються для виробництва: устаткування, що працює на ВДЕ; матеріалів, сировини, устаткування та комплектуючих, що будуть використовуватися у виробництві альтернативних видів палива або виробництві енергії з ВДЕ; енергозберігаючого обладнання і матеріалів, виробів, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів» [37].

Отже, проаналізувавши законодавство України в розрізі створення сприятливих умов для інвестицій в енергетичну трансформацію, можна погодитися, що існує досить розгалужене та об'ємне загальне і спеціальне законодавче забезпечення відповідних відносин. Дослідивши три різні способи стимулювання інвестиційної активності в енергетичній сфері, слід визнати існування їхніх проявів у вітчизняній юридичній практиці. Однак при цьому усі нами вивчені механізми не створюють певної стрункої продуманої системи, яка за рахунок взаємодії посилювала би позитивний вплив на інвестиційну привабливість енергетичної трансформації.

Розглядаючи ці проблеми, можна дійти висновку про методологічну недосконалість сучасного інвестиційного законодавства України. В рамковому Законі України «Про інвестиційну діяльність» не закріплено основних принципів регулювання такої діяльності, і це створює відчутний концептуальний вакуум. Відсутність таких методологічних засад позбавляє усю сукупність механізмів стимулювання інвестицій внутрішньої єдності та одного спрямування, і тому перетворює такі механізми у простий набір не завжди узгоджених між собою норм. На наш погляд, правове регулювання інвестиційної діяльності в сфері енергетичної трансформації має відбуватися на основі таких принципів:

Стратегічність, тобто будь-які правові рішення, спрямовані на прискорення енергетичної трансформації, мають бути оцінені в комплексі з іншими організованими заходами, поставленими цілями та взятими зобов'язаннями. Це дуже важливо, оскільки енергетична трансформація не є чимось механічним, на кшталт зміни одного пристрою на інший. Це явище є всебічним, воно пронизує все суспільне життя, економіку, використання природних ресурсів тощо. Ігноруючи цю системність та внутрішні взаємозв'язки різних проявів енергетичної трансформації, нормотворець здатен необачними рішеннями призвести до дискредитації енергетичного переходу та відсутити його перспективу.

Яскравим прикладом може стати конфлікт навколо будівництва вітроелектростанції на карпатській полонині Боржава. Гонитва за інвестиціями призвела до скандального зведення потужної вітроелектростанції, проти якого категорично виступили екологи та громадськість. Зокрема, було грубо порушено принцип стратегічності, адже зведення потужної вітроелектростанції на полонині ігнорувало інші правові зобов'язання щодо цієї території. По-перше, вона входить до Смарагдової мережі, а значить існують особливі зобов'язання в рамках виконання Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція) від 19.09.1979 року. По-друге, полонина Боржава є органічною складовою екосистеми Карпат, а значить Україна має зобов'язання за Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат від 22.05.2003 року. По-третє, територія полонини має унікальні природні та туристичні властивості, які будуть безповоротно втрачені через будівництво вітроелектростанції. Стратегічне бачення усіх кроків, що здійснюються під егідою енергетичної трансформації, забезпечує від подібних ситуацій та виключає ризик проводити таку трансформацію ціною екологічних жертв, коли жоден економічний ефект не здатен виправдати потенційні майбутні втрати. Енергетична трансформація має відбуватися на засадах сталого розвитку, тобто гармонійно поєднувати економічні, екологічні та соціальні інтереси з урахуванням стратегічних змін.

Системність, яка полягає у всебічному врахуванні об'єктивних та потенційних умов реалізації того чи іншого правового заходу стимулювання інвестиційної привабливості енергетичної трансформації. Прикладом може стати запровадження в Україні пільгового режиму ввезення електроавтомобілів із нульовою ставкою ПДВ. Таке заохочення, яке суттєво знижувало вартість електроавтомобілів для споживачів, поки не стало серйозним стимулом для значного розширення відповідного сегменту в Україні. Однією з причин стала недосконалість спеціальної інфраструктури, зокрема відсутність необхідних доступних місць для зарядки таких авто, їх ремонту тощо. У результаті точкова інвестиційно орієнтована пільга не створила бажаного ефекту, адже не враховувала необхідності паралельного розвитку технічних умов експлуатації такого специфічного транспорту.

Стабільність нормативно-правових вимог. Звичайно, у такій динамічній сфері суспільних відносин як енергетична трансформація повної консервації та «знерухомлення» законодавства досягати не можливо та й не потрібно. Однак існуючий темп динамічності законодавчих засад є зависоким, що не сприяє інвестуванню. Наприклад, протягом останнього десятиліття

з 2013 по 2023 роки Закон України «Про альтернативні джерела енергії» зазнавав щорічних змін. Не відстає в своїй мінливості і Закон України «Про ринок електричної енергії», до якого перші зміни були внесені вже через півроку після прийняття, а потім вносилися неодноразово кожного року протягом усього періоду існування (2017–2024). Перманентна зміна законодавчих вимог до функціонування енергетичної сфери робить її інвестиційно ризикованою та нівелює значну частину зусиль держави, що витрачаються на заохочення капіталовкладень у напрямі енергетичної трансформації.

Передбачуваність. Зміни законодавства є цілком нормальним процесом за умов передбачуваності та планомірності таких змін. Це досягається, наприклад, за допомогою створення перехідних періодів, які дають змогу пристосуватися та підготуватися до моменту зміни регулятивних правил. Непередбачуваність вітчизняного законодавства є відчутним ударом по інвестиційній привабливості енергетичних відносин. Напевно найбільш хрестоматійним прикладом порушення цього принципу слід вказати низку нормативно-правових рішень 2019–2020 років, коли внаслідок стрімкого збільшення кількості об'єктів ВДЕ було створено колапс по виплатах за «зеленим» тарифом. Внаслідок раптового та масштабного збою у виконанні зобов'язань держави було швидко змінено важливі законодавчі засади функціонування альтернативної енергетики. Зокрема, було знижено «зелений» тариф для сонячних та вітроелектростанцій, хоча попереднє законодавство містило гарантії щодо непорушності цих норм та неодноразово гарантувало збереження пільгових протекційних умов виробництва енергії з альтернативних джерел [38].

Гарантування прав інвесторів – це той принцип, який закладає фундамент довіри до держави та нормотворця і тому сприяє активному інвестуванню. Усвідомлюючи ключове значення безпеки інвестицій, законодавець передбачив у ст. 19 Закону України «Про інвестиційну діяльність» поняття державних гарантій захисту інвестицій, під якими розуміється «система правових норм, які спрямовані на захист інвестицій та не стосуються питань фінансово-господарської діяльності учасників інвестиційної діяльності та сплати ними податків, зборів (обов'язкових платежів)» [19]. Насправді сутність та значення цього поняття настільки важливі, що їх офіційне тлумачення навіть надавалося Конституційним Судом України. Так, своїм рішенням КСУ визнав, що «спеціальне законодавство України про іноземні інвестиції, а також державні гарантії захисту іноземних інвестицій, визначені законодавством України, не регулюють питання валютного, митного та податкового законодавства, чинного на території України, якщо інше не передбачене міжнародни-

ми договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [39]. Слід визнати, що легальне визначення державних гарантій захисту інвестицій є занадто рафінованим, оскільки обмежене в частині поширення на фінансово-господарську діяльність та обов'язкові платежі. Бідність такого визначення стає очевидною, якщо загадати, що майже всі дієві види державної підтримки стосувалися саме податкових, митних та тарифних пільг.

Узагалі, питання щодо розуміння змістовного наповнення та меж державних гарантій захисту інвестицій є актуальним протягом усього періоду незалежності України, і від невизначеності в ньому страждали як представники альтернативної, так і представники традиційної енергетики. Наприклад, Указом Президента України «Про заходи щодо залучення інвестицій для доробки нафтових родовищ із важковидобувними та виснаженими запасами» від 17.06.1996 року № 433/96 видобувні підприємства було звільнено від рентної плати за додатково видобуті нафту і газ понад базові обсяги, і інвестори вважали таке звільнення державною гарантією захисту інвестицій, адже такі норми були прийняті до внесення змін до Закону України «Про інвестиційну діяльність» щодо обмеження поняття державних гарантій захисту інвестицій виключенням із нього питань сплати податків і зборів. Суди оцінювали цю юридичну ситуацію по-різному. В одних рішеннях було висловлено думку про те, що аналізовані норми не є державними гарантіями захисту інвестицій, а зміна законодавства тягне за собою зміни зобов'язань таких інвесторів [40]. В інших судових рішеннях обґрунтовувалася протилежна позиція, відповідно до якої визнання Закону України «Про рентні платежі за нафту, природний газ і газовий конденсат» таким, що втратив чинність, як і наступне введення в дію Податкового кодексу України не віднімає дію гарантії, що надана згідно з Указом № 433/96 та діє протягом усього періоду експлуатації родовищ [41]. Невизначеність у цьому важливому питанні посилена тим, що в аналогічних за своєю суттю спорах адміністративні суди приймають рішення не в інтересах інвесторів [42].

У 2020 році паралельно зі зниженням «зелених» тарифів, ніби перепрошуючи за це, законодавець вніс до Закону України «Про режим іноземного інвестування» норми, якими намагався заспокоїти незадоволених інвесторів. Так, ч. 1 ст. 8 цього Закону була викладена в такій редакції: «якщо в подальшому спеціальним законодавством України про іноземні інвестиції або законами України, які надають державні гарантії, будуть змінюватися гарантії захисту іноземних інвестицій, зазначені в розділі II цього Закону або в законах України, які надають державні гарантії, то протягом 10 років з дня набрання чинно-

сті таким законодавством на вимогу іноземного інвестора застосовуються державні гарантії захисту іноземних інвестицій, передбачені цим Законом або іншими законами України, які надають такі державні гарантії. Державні гарантії захисту іноземних інвестицій, пов'язані із застосуванням "зеленого" тарифу, застосовуються на весь строк дії "зеленого" тарифу» [26]. Вважаємо, що цим нормотворчим кроком допущено дискримінацію вітчизняних інвесторів. Для усунення цього порушення, на нашу думку, законодавець має чітко визначити в Законі України «Про інвестиційну діяльність» особливості реалізації принципу гарантування прав інвесторів незалежно від їх резидентства. Зокрема, було би доречно чітко фіксувати за інвестором можливість застосовувати той режим сприяння, який діяв на визначений момент, та захистити його від негативних змін законодавства у цій частині.

Отже, ми можемо простежити з проведеного вище аналізу, що незважаючи на окремі недоліки та проблеми, в Україні створено досить розгалужені правові умови для інвестування в енергетичну трансформацію. Однак без чітко визначених орієнтирів такої політики може статися так, що держава стимулюватиме не лише суспільно корисні інвестиційні процеси. На жаль, Україна уже стикнулася із подібними проблемами через недосконалість законодавства та недалекоглядність політичного передбачення. Мова йде про такі негативні процеси, як:

а) *поширення паразитарних інвестиційних проєктів*, тобто таких, що створені не для досягнення певного екологічного ефекту і реального вкладу в енергетичну трансформацію, а суто для отримання прибутку, втіленого в «зеленому» тарифі. Україна зіткнулася із цією проблемою в кінці 2010-х років, коли високий та нібито гарантований на тривалий строк «зелений» тариф привабив багатьох інвесторів, які мали метою заробити на державній підтримці та не переймалися стратегічним вибором місця розташування електростанцій, дотриманням вимог щодо охорони довкілля, оптимальним плануванням використання територій тощо. На прикладі сонячної енергетики у літературі було продемонстровано негативні ефекти такої необмеженої підтримки енергетичної трансформації, яка стимулює передусім будівництво великих комерційних енергетичних об'єктів та провокує ризики, що неодмінно супроводжують такі проєкти: а) зайняття значних площ землі; б) втрата сільськогосподарських земель; в) зміна ландшафтів тощо [43]. На думку Х. А. Григор'євої, під час прийняття рішення про розміщення певного геліоенергетичного об'єкту мають бути оцінені три важливі критерії в їхній сукупності: а) потреба у додатковому місцевому енергопостачанні; б) економіко-екологічна

доцільність (поєднання фізичних та економічних показників); в) доцільність геліоенергетичного проєкту порівняно із альтернативними варіантами використання території [44].

Для боротьби із проблемою паразитарних енергетичних проєктів ефективним може стати підхід, за якого держава відходить від обов'язкового викупу «зеленої» енергії, і натомість пропонує виробникам самостійно знаходити собі контрагентів. Така ідея запроваджена Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та "зеленої" трансформації енергетичної системи України» від 30.06.2023 року [34]. По-перше, це є лакмусом для паразитарних енергетичних проєктів, адже попит на їх продукцію є найбільш переконливим доказом виправданості інвестицій та державної підтримки таких проєктів. По-друге, держава знижує свої витрати на тарифну підтримку енергетичної трансформації, оскільки за нового підходу виробнику виплачується ринкова премія (різниця між «зеленим» тарифом та ціною ринкового продажу «зеленої» електроенергії);

б) *пониження або відсутність мотивації до інновацій*. Технології в сфері енергетики стрімко розвиваються, що зумовлює перманентне зниження вартості обладнання та самого процесу виробництва енергії з ВДЕ. Однак, якщо дохід виробника енергії з ВДЕ гарантований за рахунок державної підтримки, то такий виробник демотивується до впровадження інновацій та подальшого здешевлення виробництва. Для того, щоб держава підтримка виконувала свої завдання та не перетворювалася в бар'єр для енергетичної трансформації, застосовуються деякі важливі заходи. Так, для боротьби із гальмуванням інноваційного розвитку корисним є застосування механізму «зелених» аукціонів, тобто такого способу визначення суб'єктів господарювання, які набувають право на підтримку у виробництві електричної енергії з альтернативних джерел енергії, який полягає в обранні найнижчої запропонованої ціни електроенергії. Перехід на «зелені» аукціони стимулює виробника до зниження вартості виробництва енергії з ВДЕ, адже чим нижча собівартість, тим вищі шанси отримати право на державну підтримку за аукціоном. Цей механізм є економіко-правовим стимулом до невпинного інноваційного розвитку в напрямі енергетичної трансформації. Посилити ці позитивні процеси можна, наприклад, сприяючи вирішенню проблем із утилізацією та переробкою відпрацьованого та зміненого обладнання. Іноземний правовий досвід доводить, що ефективним є також використання кредитної підтримки для інноваційної діяльності в енергетичних відносинах.

Висновки. Проведене дослідження щодо визначення основних особливостей інвестиційно-

інноваційних засад енергетичної трансформації в законодавстві України дало підстави для таких узагальнень.

Встановлено, показало, що в Україні розроблена досить об'ємна загальна та спеціальна законодавча основа для інвестування в енергетичну трансформацію. Зокрема, були визначені та охарактеризовані три головні способи стимулювання інвестиційної діяльності в напрямі енергетичної трансформації: власна державна інвестиційна активність, використання імперативних зобов'язань, надання прямої підтримки. Однак відсутність чітко закріплених принципів правового регулювання такого інвестування призводить до відсутності єдиної методології розвитку законодавства і правозастосування у цій сфері.

Обґрунтовано такі основні принципи правового забезпечення інвестування в енергетичну трансформацію: стратегічність, системність, стабільність, передбачуваність, гарантування прав інвесторів. Виявлені порушення цих основоположних принципів на практиці призводять до гальмування інвестиційних процесів, сповільнення темпів енергетичної трансформації, зниження енергетичної безпеки держави. У зв'язку з цим доцільно нормативно закріпити відповідні принципи засади під час майбутньої кодифікації інвестиційно-інноваційного законодавства України.

Виявлено негативні прояви посиленого інвестиційного стимулювання, а саме: поширення паразитарних інвестиційних проєктів та зниження мотивації до інноваційного розвитку. Тобто вітчизняне законодавство має передбачати не лише правові механізми, що заохочують інвестування в енергетичну трансформацію, – паралельно із цим воно має стимулювати інвесторів до економічної виправданості та перманентного інноваційного удосконалення. У зв'язку з цим позитивно оцінюється впровадження до енергетичного законодавства механізмів ринкових премій та «зелених» аукціонів.

Література

1. Huber B. R. Paying for Energy. In: Mathis, K., Huber, B. (eds) Energy Law and Economics. Economic Analysis of Law in European Legal Scholarship. 2018. Vol. 5. Springer, Cham. DOI https://doi.org/10.1007/978-3-319-74636-4_7
2. Поединок В. Інвестиційне право як підгалузь господарського права України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 3 (97). С. 35–39.
3. Кудрявцева В. В. Кодифікація інвестиційного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2010. 20 с.
4. Кухар В.І. Господарсько-правове забезпечення державної інвестиційної політики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2008. 21 с.
5. Задихайло Д. В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2013. 38 с.

6. Хрімлі К.О., Гостева О.Ю. Правове регулювання інвестиційної діяльності в зарубіжних країнах. *Економіка та право*. 2019. Вип. 2 (53). С. 56–63.
7. Лісніченко С. М. Фінансово-правове регулювання іноземного інвестування в Україні (за законодавством України та країн ЄС і США): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 1999. 18 с.
8. Кравцов Д.В. Фінансово-правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2005. 19 с.
9. Світлична Ю. О. Адміністративно-правові засади державного регулювання іноземного інвестування в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2017. 39 с.
10. Степаненко В. В. Організаційно-правові засади інвестування коштів в агропромисловий комплекс України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 20 с.
11. Адамюк Д. І. Інноваційний продукт як об'єкт правового регулювання за законодавством України та ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2016. 20 с.
12. Атаманова Ю. Є. Основні проблеми системного господарсько-правового регулювання відносин в інноваційній сфері: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2009. 37 с.
13. Гиренко І. В. Правове регулювання агроінноваційної діяльності: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2010. 19 с.
14. Голяшкін О. В. Адміністративно-правове регулювання інноваційної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 19 с.
15. Іванова К. Ю. Господарсько-правове регулювання договірних зобов'язань інноваційного характеру: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2012. 20 с.
16. Роман Кірін, Сергій Грищак. Енергетичне законодавство України: довоєнна стратегія, повоенна трансформація. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022, № 4 (48). С. 353-362. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.56>
17. Кузьміна М. М. Правове регулювання інноваційного розвитку у сфері відновлюваної енергетики. *Право та інновації*. 2017. № 1 (17).
18. Гуменна К. Систематизація інвестиційного законодавства України. *Демократичне врядування*. 2013. Вип. 12.
19. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
20. Бюджетний кодекс від 08.07.2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572.
21. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 року. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 34. Ст. 1173.
22. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 524.
23. Про концесію: Закон України від 03.10.2019 року. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 48. Ст. 325.
24. Про державну підтримку інвестиційних проєктів зі значними інвестиціями: Закон України від 17.12.2020 року. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 33.
25. Про особливості провадження інвестиційної діяльності на території Автономної Республіки Крим: Закон України від 10.10.2013 року. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 22. Ст. 770.
26. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 19. Ст. 80.
27. Перелік державних інвестиційних проєктів. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=854a0a66-60cc-4897-81df-acd4e098a1a0&tag=PerelikDerzhavnikhInvestitsiynikhProektiv> (дата звернення: 01.07.2024 року)
28. Кірін Р.С., Хомин В.С. Розвиток права альтернативної енергетики в умовах енергетичної трансформації України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. № 2. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-2-9630>
29. Ghori U. "Reverse Permissibility" in the Renewable Energy Sector: Going Beyond the US – India Solar Cells Dispute. *Asian Journal of International Law*. 2018. Vol. 8 (2). P. 322–349.
30. Johnson O. Promoting green industrial development through local content requirements: India's National Solar Mission. *Climate Policy*. 2016. Vol. 16. Issue 2. P. 178–195.
31. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії: Закон України від 04.06.2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 33. Ст. 324.
32. Про енергетичну ефективність будівель: Закон України від 22.06.2017 року. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 33. Ст. 359.
33. Гелетуха Г. Г. Аналіз механізмів стимулювання розвитку «зеленої» електроенергетики у Європейському Союзі. *Пром. теплотехніка*. 2011. Т. 33. № 5. С. 35–41.
34. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України: Закон України від 30.06.2023 року. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 82. Ст. 301.
35. Про внесення змін до деяких законів України щодо обов'язковості використання рідкого біопалива (біокомпонентів) у галузі транспорту: Закон України від 04.06.2024 року. *Урядовий кур'єр*. 2024. № 143.
36. Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива: Закон України від 21 травня 2009 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 40. Ст. 577.
37. Митний кодекс України від 13.03.2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552.
38. Павлига А. В. Правове регулювання використання альтернативних джерел енергії в Україні: дис. доктора філос. 081 Право. Одеса, 2023. 231 с.
39. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 5 Закону України «Про усунення дискримінації оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» та ч. 1 ст. 19 Закону України «Про інвестиційну діяльність» (справа про оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями) від 29.01.2002 року у справі № 1-17/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-02#Text> (дата звернення: 01.07.2024 року)
40. Рішення Господарського суду Чернігівської області від 28 травня 2008 року у справі № 18/147(6/192). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/1731535> (дата звернення: 01.07.2024 року)
41. Постанова Вищого господарського суду України від 22 лютого 2012 року у справі № 20/29(11/149(6/131)). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21675676> (дата звернення: 01.07.2024 року).

42. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 09 вересня 2014 року у справі № К/9991/11590/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40843005> (дата звернення: 01.07.2024 року)

43. Харитоновна Т. Є., Григор'єва Х. А. Особливості геліоенергетичних правовідносин в Україні (на мате-

ріалах практики). *Часопис Київського університету права*. 2021. Вип. 3. С. 224–230.

44. Григор'єва Х. А. Правове забезпечення сонячної енергетики в Україні: між протекцією, конкуренцією та байдужістю. *Юридичний вісник*. 2021. № 6. С. 41–51.